

СЛОВО ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Михайло Кірсенко

Поневіряння Вчительки Життя на манівцях перехідної долі

Попит визначає пропозицію, та за браком обізнаності не завжди виходить із потреб. Відродження України спричинило цікавість громадськості до витоків, і ретельні фахівці сумлінно заходилися працювати з джерел, що стали доступні дослідникам. Та зі зручної кон'юнктури негайно скористалися спритні шахраї й приховані вороги. Замість необачно наражатися на небезпеку в разі відвертого саботажу змін, підступні перевертні прагнули очолити народи, збити з пантелику і насамперед позбавити надбань давнини. Загартовані борці проти «буржуазної ідеології» догматики взялися виховувати молодь. Буцімто задля розрізнення вітчизняної та всесвітньої історії викладання досвіду інших націй обмежено, аби ускладнити порівняння, сповільнити і загальмувати репатріацію України до Європи.

Тож варто пригадати деякі призабуті істини стосовно науки, що про неї понад дві тисячі років тому у творі «De Oratore» римлянин Цицерон дуже влучно зауважив: «Historia est Magistra Vitae». Та, на жаль, чи не єдиним усезагальним висновком є боязкість і ледаче небажання вчитися з історії. Звідсіля плине небезпека щоразу знову наступати на ті самі граблі. На жаль, дещо підзабувся заяложений, але слухний вислів, що майбутнє поцілить із гармати того, хто вистрелив у минуле з пістолета. Неуки даремно вважають гуманітарні науки декоративним облямуванням політичних промов і начуватимуться за цю зверхність. Саркастична муза історії Кліо суворо карає бундючну пиху незнайків чи цілої спільноти.

Традиційна геополітика виводила розвиток національної вдачі з природних умов і клімату. Навіть флора, а отже і фауна, безпосередньо залежать від структури геологічних утворів. Обабіч залізниці Торонто – Оттава в Онтаріо впадають в очі дерева з сухим гіллям вище від певного рівня над розлогими живими кронами, бо коріння крізь шар багнистої землі наштовхнулося на верству граніту, і живлення стовбурів припинилося, досягши межі. Недарма рільники воліють мати ферми в Альберті та інших західних провінціях Канади. Без глибинного підґрунтя не ростимеш догори. Багаті чорноземи живлять

Україну, викликають заздрощі в ласих загарбників і відчайдушно чинять опір ворожій нарузі. Це запорука життєздатності.

Людину поряд з обставинами формує спадковість. Родинні лікарі мусять розпитати постійних пацієнтів, на що потерпали їхні прабабки, аби загоїти виразки, зарадити фізичним або психічним вадам. Без знання здоров'я предків важче спекатися хвороби. Етнонаціональну ментальність значною мірою визначають культура, традиції, уявлення, звичаї, стереотипи, забобони давніших поколінь. Та часто-густо дилетанти вважаються компетентнішими за фахівців з медицини, політики, історії. Невіглас певен, що краще знає, як лікуватись, як керувати та як насправді було. Історик не пнеться в нетрі лінгвістики, а дехто амбіційно, безапеляційно і кумедно патякає про історію, не здобувши навіть базової освіти з неї.

В археологічному музеї Неаполя погруддя дволикого бога часу Януса має обличчя епічного батька історії Геродота, а з протилежного боку і його критичного продовжувача Фукідида, бо ж уяві треба фактів для аналізу подій. Обидва греки мали намір простежити виток і перебіг перських та наступних війн, а логіка пошуку причин і наслідків спонукала принагідно порушити безліч дотичних питань. З історії та філософії з теологією впродовж сторіч відбрунькувалися пагінці географії, етнології, культурології, мистецтвознавства, політології, філології й решти різноманітних гуманітарних і суспільствознавчих наук. Це рух в одному напрямку: історик здатен стати політологом, але в жодному разі не навпаки.

Як ми човника назвали, так той човен і пливе. Під історією маються на увазі сам розвиток суспільства і його окремих галузей, комплекс взаємозумовлених дослідницьких дисциплін, навчальний предмет на різних щаблях освіти, розповідь і оповідання та врешті пригода чи навіть халепа. Тому до неї можна увійти або втратити. Геній-фізик, математик, природознавець, поет має відбутися замолоду, коли ще є час змінити професію. Натомість істориком може зробитися лише дехто за кілька десят років, накопичивши, обміркувавши,

систематизувавши і узагальнивши безліч відомостей, а в разі хибного вибору вже запізно опанувати інший фах, доводиться бути кращим чи гіршим підмайстром. Ремісники теж потрібні й заслуговують на повагу, але кепсько, якщо запаморочені культом власної особи зазіхають на керування, не надто тямлячи справи і, отже, завдаючи їй величезної шкоди.

Неупередженість лякає деспотів, а демагоги намагаються будь-що дискредитувати, компрометувати і спровокувати матір наук. Вульгарна радянська політграмота називалась історією ВКП(б)-КПРС саме для того, щоб не винести уроків, ошукати і віддохотити, аби люди збайдужіли і з нехиттю відцуралися будь-якої історії взагалі. Марксист Михайло Покровський вважав історію політикою, перекинутою до минулого. Моторошна і похмура антиутопія Джорджа Орвела каже, що «хто контролює минуле, той контролює майбутнє». Іван Драч замолоду дошкульно написав: «Здрастуйте, бабо Історіє, вічна наймичко тітки-політики, залоскотана попід пахвами джигунами-істориками»¹. Це наслідок тоталітаризму.

Тимчасом у культурних спільнотах, починаючи зі щільно пов'язаних долею держав нашої Східно-Центральної Європи між Балтикою і Середземномор'ям, історія є ключовим елементом виховання. Малюки з початкових шкіл довідуються про свої повіті, гімназисти і ліцеїсти з локальної та регіональної історії усвідомлюють закономірні процеси, студенти університетів готуються до дедалі глибшої глобалізації. Виклад власної давнини становить часом переважну за питомою вагою, невідокремну і неподільну частину європейської історії, своєю чергою пов'язаною з важливішими світовими подіями. Пересічні громадяни живуть в історичному і природному контексті довкілля. Натомість про якісь екзотичні далекі краї вони мають загальніші уявлення, а в разі потреби здатні в дорослому віці це надолужити.

Концентричність освіти цілком виправдана практичними, прикладними потребами. Скандинави фрагментарно обізнані з античною цивілізацією, а Середньовіччя сприймають докладно з ближчих прикладів, від доби вікінгів. Італійцям, звісно, ближчий Ренесанс, що справив далекосяжний вплив і на інші регіони, зокрема й на Україну. Європейський Союз впроваджує засаду з вітчизняної історії унаочнювати

спільні засади і разом розв'язувати проблеми. Це відповідає настановам Ради Європи цілісно вивчати наш континент. Шкода лишень, що під претекстом примарної, а насправді антиклерикальної політкоректності та плюралізму інколи замовчується християнське підґрунтя ментальності й моралі Європи. А мусульмани відверто виховують молодь на реальних або й спотворених ідеалах ісламу.

Рада Європи залучає експертів звідусіль порівняти етногенез, культури, розбудову держав, релігії, урбанізацію, індустріалізацію, соціалізм, націоналізм, самоврядування, статус меншин, локальні конфлікти, сепаратизм, партикуляризм, боротьбу з тероризмом, інші жагучі питання. Пристосована за обсягом і формою викладу до сприйняття і потреб усіх без винятку фахівців природничих, точних, технічних і будь-яких наук, порівняльна цивілізаційна історія становить підґрунтя освіти на всіх щаблях новочасного суспільства. Згубне обмеження чи скасування цього навчального предмета в посткомуністичних краях завдає величезної шкоди і гальмує подолання криз перехідної доби спільними зусиллями.

Субконтинент Індії з його неймовірною строкатістю народів і культур та могутній Китай за безліччю проблем не поступаються Європі, а перенаселеністю перевершують цей західний півострів величезної Євразії, але становлять більш-менш монолітні держави, на відміну від неї. Тимчасом ця частина світу еволюціонує від Європи імперій через Європу націй до Європи самобутніх регіонів. Кожна з цих стадій всотує надбання попередників і спадок євроцентричної доби, коли колонії та напівколонії спілкувалися між собою через метрополії. Зараз нестримні міграції з Третього Світу спонукають Європу до гарячкових пошуків соціально-економічного порятунку і до переосмислення власної самобутності.

Виснаженість ресурсів природного довкілля, корисних копалин, флори і фауни та загроза життю на Землі від гонки озброєнь відволікають увагу від начебто другорядних і менш істотних гуманітарних проблем, проте подолати кризи і впоратися з екологічними, демографічними, технологічними та іншими небезпеками можна лише у взаєморозумінні, а для цього треба збагнути і врахувати особливості ментальності партнерів, стереотипи і забобони, історично зумовлений детермінізм поведінки, їхню політичну етнопсихологію. Доводиться повертатись до витоків, простежувати вплив усіх нашарувань на цей розвиток

¹ Драч І. Розмова з бабою Історією // Вогонь з попелу : Поезії : (З шістдесятих – у дев'яності) / І. Драч. – Київ : Рада, 1995. – С. 5.

індивідуальної та національної особистості, де песимістичне мальтузіанство, вульгарний соціал-дарвінізм і кейнсіанська прагматичність наражаються на виклики глобалізації.

Дослідники міжнародних відносин мріють, аби дипломати і службовці почитали, а політики врахували бодай деякі їхні висновки, що дало б їм змогу уникнути непоправних помилок і втрат. Історики не занадто тішать себе такими ілюзіями, проте в цивілізованих суспільствах справжні керівники держав і урядовці освітніх мереж не цураються наукових спільнот, вдаються до порівняльних експертиз і дослухаються альтернативних пропозицій фахових аналітиків. Отже, робімо свою справу й не захоплюймося догматичним борсанням між неокантіанством і постмодернізмом у змаганнях суперечливих дискурсів і парадигм, а насамперед погляньмо, в якому середовищі й навіщо розгортаються і точаться ці дискусії.

Американці вважають імперіями держави з вагомим впливом на світовий розвиток, а європейці так називають мультинаціональні комплекси зі сформованими метрополіями. У Західній Європі держави сформувалися з поступового об'єднання і консолідації давніх феодалських утворів, а на сході континенту, навпаки, від дезінтеграції багатонаціональних імперій, проте є чимало спільних рис. Нації Східно-Центральної Європи в усвідомленні самотності, чи то пак ідентичності, а потім і самовизначення, попри місцеві відмінності, послідовно відбули виразні стадії філологічного, історичного, політичного і державного Відродження. Чехи першими сполучили емоційність слов'ян з німецькою педантичністю.

Цей регіон є рідною домівкою тринадцяти з чотирнадцяти слов'янських народів, та слов'янство втратило політизований вимір і має нині сенс хіба що для лінгвістів, істориків і психологів. Донедавна тут був чільний терен розселення євреїв і німців поза осередками їхнього етногенезу. Окремі угро-фінські, балтські, тюркські, романські, албанські анклавні збагачують строкате розмаїття. Тут ареал взаємодії Візантії зі світом Бароко і Ренесансу, конфронтації з ісламом, взаємин православ'я з католицизмом і протестантизмом, спільнот прикордоння, феномену дуалізму, пангерманізму і панславізму, початку світових війн. Це був об'єкт експансії більшовизму, фашизму і націонал-соціалізму та їхніх сателітів.

У взаємозалежному і взаємозумовленому світі гасла про абсолютну незалежність у кращому разі є гарними метафорами, а в гіршому –

просторікуванням популістів. Реальний зміст мають здобуття й набуття дорослою, свідомою людиною чи повновартісною нацією суверенітету, себто здатності та ясного прагнення в кожному випадку цілком самостійно вирішувати з усією відповідальністю за наслідки, від кого саме їй можна і треба залежати, з яких питань, наскільки глибоко і довготривало. Засада договірності права, що *pacta sunt servanda*, означає необхідність виконувати зобов'язання, доки угода відбиває стан речей, а в разі зміни ситуації замінити її на новий документ за неодмінної згоди всіх сторін. Ідеалом є завжди консенсус, а мінімальною метою взаємоприйнятний і взаємовигідний компроміс.

Тому більшовицька демагогія, нібито революція, перериває спадковість зобов'язань і звільняє від їхнього виконання, не витримує критики і прирікає на згубну самоізоляцію. Філософи Просвітництва в теорії, а американські законодавці в програмних документах закарбували, що не мусить бути суспільних зобов'язків громадян без прав і навпаки, прав уряду без зобов'язків перед народом. Утворений революцією новий лад не несе моральної й політичної провини за злочини і зловживання поваленого режиму, але перебирає цілий комплекс фінансових, матеріальних, юридичних зобов'язань за успадкованими теренами від попередніх державних утворів з уточненням і усталенням у відповідних документах.

Нещодавно Східно-Центральна Європа низкою революцій визволилася з-під влади авторитарних чи тоталітарних режимів, поступово набуває гармонійного взаємозалежного суверенітету, переходить до ліберальної демократії, репатріюється до західної цивілізації з її спільними вартостями людської гідності, особистої свободи і відповідальності, поваги до власності й праці, неподільності обопільних прав і зобов'язків між елітою і загалом. Так завдяки відновленню традицій легше сприймається розуміння, що людяне ставлення є не лише гуманним, але й вигідним. Усе це потребує дуже прискіпливого фахового розгляду, комплексного аналізу злагодженими зусиллями спільноти кваліфікованих професіоналів.

Справжні політологи і дипломати неодмінно починають кар'єру з історії, експерти простежують появу і розвиток своїх відповідних галузей, економісти вивчають еволюцію господарства, а юристи мусять знати історію держави і права. Середньовічні університети мали *Liberal Arts* за передумову подальшої освіти. Вільні Мистецтва охопили насамперед тривіальні риторику,

граматику і діалектику (чи логіку), себто вміння розмовляти, писати і думати, потім наступний шабель з астрономії, музики, арифметики і геометрії, що згодом розгалужилися на різні прикладні й точні науки. Магістр вільних мистецтв міг викладати їх або вступити на старші факультети теології (згодом філософії), права або медицини.

Правники і лікарі зажили репутації найпрестижніших і найприбутковіших професій на Заході, зокрема в Америці. А деякі новостворені амбіційні заклади на пострадянському просторі кумедно надають ступені докторів філософії (PhD) не лише гуманітаріям, але й фахівцям з фізики, хімії, математики, біології, юриспруденції, що віддавна в Європі мали титули з природознавства (RNDr), медицини (MD) чи права (JurDr). Раніше комуністична Чехословаччина оформляла дипломи інженерів (Ing) випускникам Інституту міжнародних відносин, адже вони прослухали суспільствознавчі курси в обсязі вищих технічних шкіл.

Коли збираються на якусь урочистість ректори в європейській столиці, то керівник найдавнішого і славетного закладу (Оксфорд, Сорбона, Карлів університет) подеколи має не найпишнішу мантию з хутром, ланцюг та інші церемоніальні оздобы (insignia). Так само найбагатші банки і резиденції прем'єр-міністрів можуть міститись у скромних на вигляд, стародавніх спорудах. Англіїці кажуть, що для гарного газону треба лише посадити траву і триста років поливати. Академічний заклад здобуває і примножує славу не рекламними балачками, а кількістю нобелівських лауреатів і здобутками власних наукових шкіл. Для цього треба дбайливо плекати справжніх майстрів, а не розтринькувати людські ресурси.

За Біблією, «спочатку було Слово, і Слово було від Бога». Ренесанс починався від піднесення деяких говірок Італії (тосканський діалект), Франції, Англії до рівня літератур: Данте Аліг'єрі, Джованні Бокаччо, Франческо Петрарка, Франсуа Війон, Джефрі Чосер. Французька Академія мала на меті плекати мову, яка витіснила італійську в мистецтві й запанувала в дипломатії. Сором з упослідженості став рушієм самоусвідомлення німців: від Йогана Вольфганга Гете до Адальберта фон Шаміссо. Слов'янське Відродження теж живилося з убоління за занедбані мови: Йозеф Добровський, Йозеф Юнгман, Ян Колар, Самуїл Лінде, Петр Берон, Людевит Гай, Франце Прешерн, Вук Караджич, Людовит Штур, Іван Котляревський, безліч інших статечних науковців, літераторів і викладачів.

Чехи – вчителі слов'ян, виховалися з германізованого середовища, Фредерик Шопен знав французьку краще за польську, Ференц Ліст потерпав від незнання угорської, митці цілої Східно-Центральної Європи звикли до іншомовного довкілля, та свідомо повернулися до самобутньої культури предків. Роздушена, знекровлена, але не вбита ворогами Україна є не винятком, а типовим у цій низці прикладом. Наш сучасник Леонід Кисельов намацував шлях до «любої й напівзабутої» в Києві мови і врешті збагнув «сломясь в тоске, что всё на свете только песня на украинском языке»². Тож, змагаючись у боротьбі проти байстрюків за душі обікрадених долею малоросів, не послабляймо зусиль, а з прикладу сусідніх народів надихаймося усвідомленням неминучості перемоги в цій цивілізаційній репатріації.

Європейці зазвичай володіють найкраще державними мовами своїх країн, а потім рідними місцевими чи етнічними говірками меншин (баски, бретонці, валлійці, ельзасці, каталонці, кашуби, лемки, фламандці тощо) та здатні порозумітись і англійською – мовою міжнародного спілкування. Без цього спільного тривіального мінімуму численні нащадки іммігрантів були б приречені на замкненість добровільних гетто напризволяще з власною мафією. Самосвідомість неминуче всотує чимало фольклорної та політизованої міфології, а виховане освітою критичне мислення здатне зарадити, відрізнити фантазію від правди та виявити витоки і мотивацію натхненних, ліричних, патріотичних чи злісних вигадок.

Шарль де Голль слушно мріяв про «Європу вітчизни». Злагожденість виконавців у концерті забезпечує гармонію. Тож «Європейським концертом» у позаминулому сторіччі звалася сукупність Великих Держав, які компромісно усталювали між собою і нав'язували іншим усі ухвали. Незграбний механізм Європейського Союзу зазнає нищівної й почасти небезпідставної критики звідусіль. Та пильнуймося, аби з водою не вихлюпнути немовля. Вінстон Черчіль дошкульно називав демократію кепським устроєм, але додавав, що решта гірша. На відміну від згубного *liberum veto* шляхетської анархії в польсько-литовській Речі Посполитій, нині консенсус плине з копіткого узгодження. Демократія є процедурою, але уважно дбаймо і пильнуймося, аби демократична процедура не занастала демократію.

² Кисельов Л. Поезії / Леонід Кисельов. – Київ : Факт, 2016. – С. 15.

Обставини життя виховують відчуття належності до вікової, фахової, теренової спільноти. Мертвонароджена фікція вигаданого радянського народу незграбно маскувала намір Москви примусово поглинути неросійські народи і була принципово несполучна з цивілізованістю, яка передбачає неодмінною передумовою цілісної гармонії самобутність кожної складової нації. А тому розрізняймо відверто агресивний асиміляційний шовінізм, емоційний і некритичний патріотизм та суперечливий у маніфестаціях, імплементаціях та інтерпретаціях націоналізм. Історія дає змогу визначити, осмислити і збагнути кожне таке явище, аби не заблукати на манівцях підступно вигаданих і зопалу вигукнутих ярликів.

Популісти і диктатори позірною облесливостю начебто запобігають перед народом, демагогічно просторікують про рівність і цинічно прагнуть ошукати електорат. Шляхетні ідеали Просвітництва важко сполучалися з абсолютизмом і захлинулись у революціях. В ідеалізації певних верств трудівників Вольтер і Жан-Жак Руссо вважали селян і філософів гарними людьми, а все лихо вбачали в половинчастій освіченості. Жорж Дантон казав, що на порятунк вівчизни треба тричі сміливості, а після хліба люди насамперед потребують знань, а на пропозицію друзів утекти від страти, яку наготували йому колишні одностудці, гірко зауважив, що неможливо забрати батьківщину з собою на підосвах черевиків.

Войовничі демагоги зловживали просторуванням про любов до батьківщини, тож і виник цинічний вислів, ніби патріотизм є «останнім притулком негідників». Засновники і апологети марксизму натомість обстоювали пролетарський інтернаціоналізм, та водночас картали безбатченків за космополітизм і під приводом примарної політичної доцільності не цуралися виокремлювати начебто прогресивні та реакційні нації. Тому, на їхню думку, чехам із клаптевої Габсбурзької імперії належало якнайшвидше розчинитись у Німеччині заради перемоги робітничого класу в загальноєвропейській соціалістичній революції.

Щоправда, Франтишек Палацький здобув репутацію «Батька Нації» не лише за свій фундаментальний доробок з історії, а й за відмову репрезентувати вівчизну в німецькому парламенті лібералів у Франкфурті, бо не вважав Чехію і Моравію складовими частинами будь-якої Німеччини. Сам Палацький узалежнив лояльність австро-славів щодо Відня від здатності Дунайської монархії відіграти роль

захисного буфера для малих націй проти загрози з боку пангерманізму і російського панславізму, адже «якби Австрії не було, варто було б її вигадати». Проте, якщо габсбурзька бюрократія не збагне потреби федералізації багатонаціонального конгломерату, в цьому разі «були ми до Австрії, будемо й після неї».

Німецькі творці марксизму мріяли про визволення Польщі з-під ярма царату, а їхні послідовники в Росії успадкували імперські амбіції, й командував Михайло Тухачевський обіцяв нести революцію на багнетах «через труп буржуазної Польщі», а після Вересневої катастрофи голова радянського уряду В'ячеслав Молотов в офіційній доповіді в Москві на Верховній Раді зловтішався, що під спільними ударами Вермахту, а потім Червоної Армії «нічого не залишилося від цього потворного дітища Версальського договору». Комуністи таврували зрадництво, проте вважали колабораціонізм іноземців з Радянським Союзом за патріотичний обов'язок революціонерів. Життя довело неспроможність цієї маячні.

Кількасот років тому поляки з козаками та іншими союзниками в битві біля Відня врятували Європу від Османів. Сто років тому «Диво на Віслі» виявило неспроможність більшовизму, коли військо Польське біля Варшави за допомогою українських підрозділів у Замості завдало нищівної поразки Червоній Армії й теж врятувало Захід від навали. Росія в минулому сторіччі звикала до Польщі, за словами Маяковського, «откуда, мол, и что это за географические новости». Червоні комісари і монархісти Білої гвардії знали Західний і Південно-Західний краї Російської імперії, Варшавське і Київське генерал-губернаторства. Кремль важко звикав, що батьківщина Варшавського договору стала столицею держави НАТО, а нині на черзі подібна еволюція Києва, давньої «матері городів руських».

Це теж порятунок надбань європейської цивілізації, бо небезпека загрожує Польщі, Литві та іншим країнам. Нещодавно добровольчі батальйони і Збройні Сили України дали відсіч спробам Москви загарбати півкраїни під облудним гаслом захисту «Новоросії» від українського націоналізму. Хижаки горезвісного «Русского мира» в балачках про «єдиний російський народ» східних слов'ян не в спроможі сказати це українською, білоруською чи будь-якою мовою, крім своєї матірної. Спроба реанімувати трухляві жупели православ'я, самодержавства і народності зазнала краху. Ставлення громадян до краю (Landspatriotism) переважило ідеології та етнічну

причетність (Volkspatriotism). Багатомовність є чинником сили, а не квалості справжньої згуртованої громадянської нації в Європі.

У пострадянському суспільстві недолугі політики і хибні друзі перекладачів досі безпорадно плутають і ототожнюють націю (польською мовою *naród*, а чеською *národ*) з народом (відповідно *lud* і *lid*). Та це принципово різні поняття. В Америці нація – майже синонім країни: можна чути прогноз погоди на сході й заході нації. На Заході схожі назви (*state*, *estate*, *état*, *Staat*) мають держава, штат, стан, представництво, статус, маєток, механізм урядування. Об'єднані Нації мають на увазі суверенні держави. Українська мова називала Сполучені Штати подеколи «З'єднаними Державами Америки» (ЗДА). У Великій Британії національні установи і заклади за статусом менш престижні, ніж королівські.

В Європі нацією є свідомо своїх обов'язків і прав спільнота вільних громадян, яку колись становила привілейована аристократія, а нині внаслідок демократизації більшість мешканців. До нації з власної волі не належать байдужі маргінали-люмпени. Апатриди та іноземці мусять мати соціальні й майнові права і гарантії, та негромадяни не сміють бути виборцями, депутатами, урядовцями, військовиками, дипломатами, правоохоронцями. Визнання наукової, інтелектуальної, політичної, фінансової еліти визначає коло функцій і компетенції, але без підстав зверхності чи запобігання перед народом. Обслуга чужого чи власного капіталу має інше мислення, ніж дослідники, митці, винахідники, фермери і всі творці. Не обтяженій освітою – рушієм сумнівів і здобутків, адміністрації треба здорового глузду дослухатися порад обізнаної, але нерішучої в пошуках інтелігенції.

Трапляються спроби підступно ототожнити націоналізм із нацизмом, але ці нібито співзвучні явища мають цілком різний сенс. Сталін назвав націонал-соціалізм фашизмом, а соціал-демократію соціал-фашизмом і прагнув виняткової монополії на назву «соціалізм» для свого моторошного ладу. Справжній фашизм, італійський феномен корпоративного устрою, культ вождя і багатьма аспектами нагадує інші авторитарні рухи і течії. Нацизм із людина-ненависницькою «расовою теорією» і прагненням загарбати «життєвий простір» шляхом агресії та геноциду був найближчим аналогом більшовицького тоталітаризму на тлі спадку пангерманістів і реваншизму Німеччини в міжвоєнну добу.

Націоналізм ґрунтується на плеканні неповторної, унікальної самобутності своєї й будь-якої спільноти з її мовою, звичаями, традиціями. Як соціалізм утопістів, комунарів, марксистів, маоїстів, лейбористів мали небагато спільних рис, так і етнічний, цивільний, ліберальний, романтичний, експансіоністський, постколоніальний, релігійний, лівацький, культурний націоналізм не надто подібні між собою. Індійський Національний Конгрес та деякі інші впливові організації гармонійно сполучають програмні націоналізм і соціалізм. Організація українських націоналістів ухвалила вимогу і гасло «Свободу народам, свободу людині!». Не сахаймося термінів і не бавмося ними, а зважуймо реальний зміст. Як радив Юліан Тувім, «навіть перескочивши, не кажи гоп, а спершу подивись, у що вскочив».

Свідомі накресленості свого доленосного призначення (Manifest Destiny) піонерів континентальної експансії, американці відчували єдність із множинності (E pluribus unum) і підприємливості (Annuit cœptis) власного ладу (Novus ordo seculorum). Після потрясінь Громадянської війни вони почали вживати дієслово в однині з назвою держави (the United States is... has...), а у ваганнях між ізоляціонізмом та інтервенціями нещодавно ухвалили загальніший девіз «In God We Trust». Строкатість штатів, або плавильний казан (melting pot) етнічних, расових, релігійних груп і культур, спонукає балансування різноманітних, суперечливих прагнень і зацікавлень з особистою самостійністю (privacy) при забезпеченні добробуту для загалу. Рівновага гілок влади є наочним вираженням цих засад.

Егоцентричний месіанізм Америки плине з її оригінальної інтерпретації моральних засад у сполучі з прагматичністю в переконанні, що християнська любов до ближнього не лише гуманна, а й вигідна, бо інвестиції в людський розвиток дають більший зиск, do ut dos. Натомість егоїстичний месіанізм «Третього Риму» Москви в ласій зажерливості після катастрофи комуністичної брехні не здатен запропонувати нічого позитивного і корисного евентуальним партнерам, будь-кому і будь-де, поруч або поза межами Росії, а ґрунтується винятково на шантажі, погрозах терором і фальсифікації в розрахунок на ближчий ефект, а далі хоч потоп (après nous, le déluge). Це небезпечна, проте невідвротна приреченість.

«Старий режим» (Ancien Régime) абсолютизму Франції напередодні Революції мав за собою блискучий доробок раціонального Просвітництва, якому передували елегантний

Ренесанс і бурхлива Реформація. Екссеси соціальних катаклізмів дали змогу щеплення від моторошних експериментів. Невігластво спричиняє відтворення трагедій у фарсах. Отто фон Бісмарк казав, що деякі помилки гірші від злочину. Траплялися приклади реставрації поваленого ладу, що коштували багацько нервів і крові на деякий час та зазнали поразок. Та ніколи не було й не буде жодного прецеденту відновлення мультинаціональної імперії. Неоколоніалізм являє собою якісно інше явище і прагне чимось зацікавити, а не залякати.

Понад півтора століття тому ганьба Кримської війни змусила Росію до модернізації в аграрній, земській, міській, судовій, військовій реформах, та репресії в Польщі, шовінізм щодо України і експансія в Азії далися взнаки і занастали все. Фахівці знають фатальну приреченість британських вторгнень в Афганістан і авантюризм спроб у Франції та Росії рятувати імперії «малими переможними війнами» від Мексики до Японії. А невігласи знов наступають на граблі. Після кошмарів тоталітаризму, після гальмівних придушень і кари за них у Німеччині, Польщі, Угорщині, Чехословаччині тощо, після конвульсій і загибелі або зради своїх маріонеток у Третньому Світі Москва знову згубно пнеться всюди зброєю.

Російська імперія вважала вітчизняною єдину в її історії оборонну війну 1812 року проти Наполеона, але окремо розглядала закордонний похід 1813–1814 років. Радянський Союз почав і два роки вів Другу світову війну спільником Третього Рейху, а єдину свою, на першому етапі оборонну, війну вважав «Вітчизняною» аж до Берліна і втратив 42 млн своїх громадян. Американці у Світовій війні розгромили Німеччину і Японію, окупували, змусили до цивілізації, й світ у захваті з економічного дива обох країн. Зазнавши поразки в Холодній війні, Москва дедалі зубожіє, але бучно щороку святкує «День Перемоги», хоч справжніх ветеранів давно нема. Мріючи, аби не було війни, вона в наступні 70 років вела понад тридцять війн на Далекому і Близькому Сході, в Африці та Латинській Америці.

Президент Рейган застерігав, що в разі відмови Кремля від реального обмеження і припинення гонки озброєнь змусить Радянський Союз озброюватися до скону, і виконав це попередження. Неможливо мати паритет зброї за величезного відставання господарчого потенціалу. Сконали мережа «країн соціалістичної орієнтації», Організація Варшавського договору, сам Радянський Союз. Нічого не забувши і не

навчившись, спливаючи трупною отрутою власної померлої імперії, гвалтівники-імпотенти позаминулої доби знов безтямно і безглуздо милітаризують Російську Федерацію від Арктики до Кавказу, розв'язують нові криваві конфлікти в Молдові, Грузії, Україні, Сирії в згубній амбіції без амуніції.

Величезна Росія має населення менше, ніж крихітний Бангладеш, і терени «ненаселєнки». Без остраху і зацікавленості бракує підстави цивілізаційних взаємин різнокультурного і різномовного конгломерату з паразитичним центром. Колись Візантія в її короткозорих чварах зіщулилась до мегаполіса з миршавою периферією і сплачувала данину Османам, доки тим набридло. Москва безглуздо сплюндрувала Чечню і нині платить їй без жодних перспектив. Рецидиви великодержавної параної передують агонії. Бундючна пиха царату за віршем Олександра Пушкіна нині виглядає кумедною і жалюгідною, бо вже ніколи «от Перми до Тавриды, от финских хладных скал до пламенной Колхиды, от потрясённого Кремля до стен недвижного Китая, стальной щетиною сверкая, не встанет русская земля»³.

Намагаючись врятувати і відродити традиційні цінності, європейські реформатори творили майбутнє і поступово усвідомлювали це. Згадуючи і очищаючи від нашарувань брехні вітчизняну давнину в порівнянні з довкіллям, ми здатні розбудувати прийдешність. Кожна професія потребує дбайливого ставлення, поваги і довіри до фахівців. Археологи і мистецтвознавці шанують матеріальні знахідки і артефакти, філологи-лінгвісти працюють із текстами і подеколи химерно ототожнюють інтерпретації з реальністю. Встрявши зопалу до чужої царини, чванькуваті базіки-нездари претензійними балачками мимоволі, а часом і свідомо завдають шкоди, перш ніж посміховиськом зникнути в небуття. Як у казці Ганса Християна Андерсена, король простує далі, хоча всі навколо давно бачать, що він голий.

Ретельна систематизація історії та цілого комплексу гуманітарних наук в Україні конче потрібна. Застосування досвіду Європи дасть змогу заощадити кошти і доцільніше розподілити наявні ресурси. Це заслуговує на окремий розгляд. Змалечку ми довідуємось і намацуємо, згодом аналізуємо окремі аспекти і процеси, доки дешифру відчуємо, збагнемо, використаємо, вплинемо і створимо. Василь Симоненко дуже слушно зауважив:

³ Пушкин А. С. Клеветникам России // Собрание сочинений : в 10 т. / А. С. Пушкин. – Москва : ГИХЛ, 1959–1962. – Т. 2. – С. 339–340.

Навіщо метушитися? Для чого
Обстоювати власну правоту,
Хвалить свої діяння і дороги,
Виправдують мотиви і мету?

Здається, наче просите пощади
В історії, що горда і німа, –
Вона ж однак без вашої поради
Вам вирок винесе сама.

Вона словесні розметає шати,
Каміння лжі прониже, мов бурав,
Ви перед нею будете стояти
Не в тогах слів –
У трусиках із справ ⁴.

⁴Симоненко В. До суєсловів // На схрещених мечах. Вибрані твори / Василь Симоненко. – Київ : Пульсари, 2004 – С. 90–91.

M. Kirsenko

MAGISTRA VITAE DESTINY AT THE TRANSITION CROSSROADS

The article regards the central place and crucial role of history among the Humanities, its significance during the current transition of Ukraine and the rest of East-Central Europe from totalitarianism to democracy, as well as dangerous consequences of neglecting or disregarding it. The dual position of history as a complex of professional knowledge and a platform of other social branches has been considered, as well as the importance of gradual approaches at elementary levels up to advanced interdisciplinary researches. A special attention is also paid to the attempts to diminish or even exclude history from the school and university curricula in post-soviet societies, when ex-communist functionaries desperately tried to usurp educational administration, misusing naivety of common people in order to prevent or at least hinder reforms and to manipulate with the public opinion; nevertheless, their subversive efforts are destined to failure. We should keep attentive and vigilant about any attempts to falsify the past.

All Slavonic and East European peoples passed sequent generations of so-called philological, historical, and political revival resulting in the national self-determination and state sovereignty with their common features and local peculiarities. While the modern nation-states in Western Europe appeared as a result of integration of medieval feudal principalities, the same result in the East of this continent has been achieved in a seemingly opposite way: by disintegration of multinational empires. It is necessary to emphasize the necessity of the adequate knowledge and comprehension of the main stages and moving forces, all principal phenomena and trends in domestic developments compared to foreign analogues, especially in a nation's near abroad. As the aim of managing history and restoring its taste in this country, one should put forward the task to make easy, quick, and painless actual, logical, and inevitable return of Ukraine to its natural place as an active and loyal partner in the European civilization and globalizing World geopolitics.

Навесні 2017 року відбулася символічна зустріч у Версалі: бездоганне втілення цілої європейської цивілізації, «фінансовий Моцарт» – Президент Республіки Еманюель Макрон з його дисертаціями по Мак'явелі та Гегелю і застереженням про неминуче зміцнення санкцій за подальшу агресію Москви проти України, а поруч нікчемний нездара-підполковник КГБ із безпорадним белькотінням про київських князів біля витоків французької монархії й рештою жалюгідної маячні Кремля. Збагнімо запаморочливу дошкульність історії, сподіваймось і прагнімо, аби Україна міцно затимила її корисні уроки. У самісінькому центрі Вашингтона перед будинком Національного архіву на гранітній брилі написано: «Минуле – це пролог. Вивчаймо минуле».